

ТЕМАТИЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ И АКЦЕНТИ

МЯСТОТО НА БЪЛГАРИЯ
В СВЕТОВНИТЕ ВЕРИГИ ЗА СЪЗДАВАНЕ
НА СТОЙНОСТ

(ИЗВАДКА ОТ „ИКОНОМИЧЕСКИ ПРЕГЛЕД“,
БРОЙ 3/2016 Г.)

БЪЛГАРСКА НАРОДНА БАНКА

Мястото на България в световните вериги за създаване на стойност

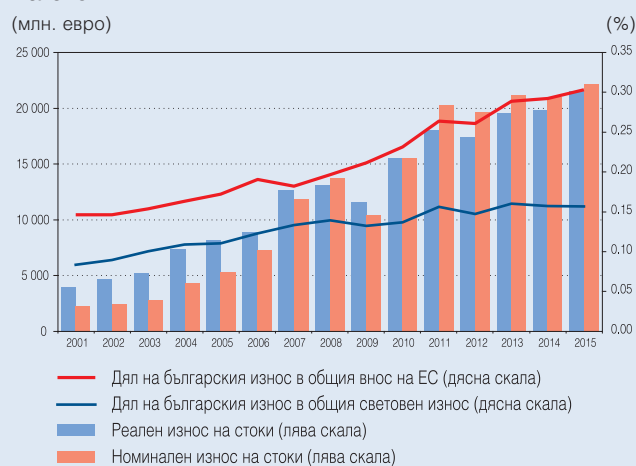
Интересът към участието на страните в световните вериги за създаване на стойност (СВСС) се засилва с все по-голямата фрагментация на производствените процеси и все по-голямото движение на междинни продукти между държавите в условията на висока степен на глобализация. СВСС включват всички дейности, в които дадена фирма участва на вътрешния или външния пазар, за да произведе продукт за крайно потребление (от неговото създаване до крайната употреба)¹. СВСС покриват целия процес, необходим за превръщането на суровини, труд и капитал в междинни продукти и продукти за крайна употреба. С разрастването на СВСС страните все по-често се специализират в специфични дейности, като например монтаж, логистика или изследователска дейност, отколкото в цели отрасли. Сложността на СВСС варира в зависимост от характеристиките на даден продукт и разходите при разделянето на производствения процес на етапи в различни държави. Всяка страна участва до някаква степен в СВСС, тъй като използва вносни стоки за междинно потребление в своя износ, а част от изнесените от страната стоки се използват като междинни продукти в трети страни.

Активното участие в СВСС дава възможност за повишаване на производителността и конкурентоспособността, тъй като позволява специализация в тези части от производствената верига, в които дадената страна или фирма е най-ефективна. Освен това участието в СВСС е фактор, който спомага за интегрираността и устойчивостта на износа на дадена държава и е основен канал за трансфер на технологии и знания.

Настоящият анализ изследва мястото на България в СВСС, отчитайки силното представяне на износа на страната между 2000 г. и 2015 г. и нарастването на пазарния ѝ дял в световната търговия и в търговията на ЕС (виж графика 1). За целта са използвани данни за производството и разпространението на добавена стойност, базирани на международни таблици „ресурс–използване“ (*OECD Global Value Chains Indicators database*² и *OECD TiVA database*³). България е разгледана на фона на референтна група, която включва няколко типа икономики според различната им специализация в СВСС. Избраната референтна група се състои от: другите нови страни – членки на ЕС⁴ (НСЧ); основни търговски партньори на България и същевременно пример за развити икономики (ЕС); страни – износителки на природни ресурси (Русия); големи развити икономики (САЩ); големи развиващи се икономики (Китай), и технологично развити икономики с ограничени природни ресурси (Япония).

Основният показател за нивото на интегрираност на дадена държава в СВСС е т.нар. индекс за участие в СВСС (*participation index*). Индексът за участие в СВСС измерва както дела на

Графика 1: Динамика на българския износ на стоки

Източници: НСИ, Евростат, AMECO, собствени изчисления.

¹ OECD (2013). *Interconnected Economies: Benefiting from Global Value Chains – Synthesis Report*. OECD, 2013, с. 8.

² Налични наблюдения има за 1995 г., 2000 г., 2005 г., 2008 г. и 2009 г.

³ Налични наблюдения има за 1995 г., 2000 г., 2005 г., 2008 г., 2009 г., 2010 г. и 2011 г.

⁴ Тук се включват държавите от Централна и Източна Европа, които се присъединяват към ЕС от 2004 г. насам: Естония, Словакия, Словения, Чехия, Полша, Хърватия, Унгария, Румъния, Литва, Латвия. Тези държави са избрани за сравнителния анализ поради сходното им историческо и икономическо развитие с това на България.

внесената чуждестранна добавена стойност в износа на една държава (участие назад по веригата), така и вътрешната добавена стойност на страната в износа на останалите държави като дял от общия износ на страната (участие напред по веригата)⁵. Колкото по-голям е всеки един от тези компоненти, толкова по-голямо е участието и съответно интегрираността на страната в СВСС. С помощта на този индекс можем да определим степента на участие на България в СВСС като вносител на чуждестранни продукти за междинно потребление и като износител на продукти за междинно потребление, използвани в износа на други страни.

Общият индекс за участие в СВСС на България е по-висок от този на останалите страни от референтната група (графика 2), което се дължи главно на високата степен на участие на страната назад по веригата. Като малка отворена икономика България използва в по-голяма степен чуждестранни продукти за междинно потребление в своя износ, отколкото големите икономики, като САЩ и ЕС. Зависимостта на участието на България в СВСС от вносни продукти за междинно потребление е още по-силно изразена на фона на страни – износителки на природни ресурси, като Русия. По-голямото участие на България назад по веригата би могло да има благоприятно влияние за страната. Проучванията показват, че увеличение на чуждестранната добавена стойност води до последващо увеличение на добавената стойност, създадена в страната⁶, и че чуждестранната добавена стойност в износа на една страна е предпоставка за увеличаване на производителността чрез обмена на нови технологии и знания⁷.

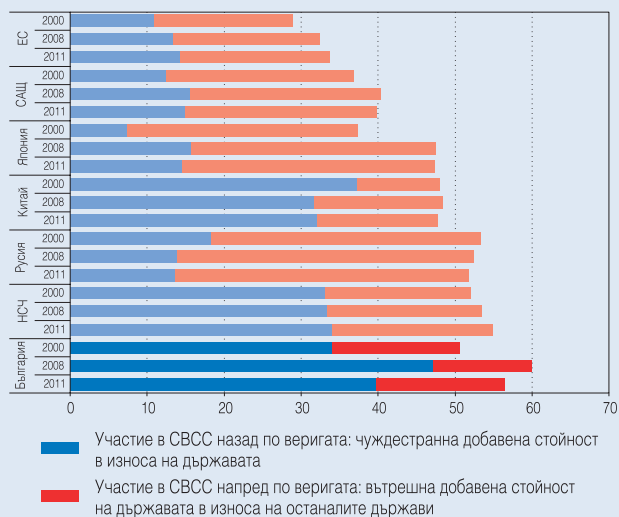
Резултатът от индекса за участие на България в СВСС е най-близък до този на НСЧ⁸ както по отношение на интензивност на участието, така и по отношение на структурата на участие (доминиращо участие назад по веригата).

За периода 2000–2008 г. всички държави от избраната референтна група регистрират увеличение на участието си в СВСС, с изключение на Русия. Това свидетелства за увеличение във вертикалната специализация на производството.⁹ Нарастването на участието в СВСС е най-силно изразено за България и би могло да бъде свързано с предприсъединителния период на България в ЕС и задълбочаването на участието на България в СВСС на ЕС.

Макар глобалната финансова криза да води до забавяне на интеграцията в СВСС, графика 2 показва, че към 2011 г. участието на страните в СВСС проявява признаци на възстановяване. Участието на България в СВСС през 2011 г. е по-слабо в сравнение с 2008 г. Въпреки това се наблюдава увеличение на участието на страната напред по веригата, което показва, че България все повече се интегрира като страна, изнасяща продукти, участващи

Графика 2: Участие в СВСС по страни

(дял от общия износ; %)

Източници: OECD TiVA Database October 2015, собствени изчисления.

⁵ Koopman, R. et al. (2010). "Give credit where credit is due: Tracing value added in global production chains", NBER Working Paper Series 16426.

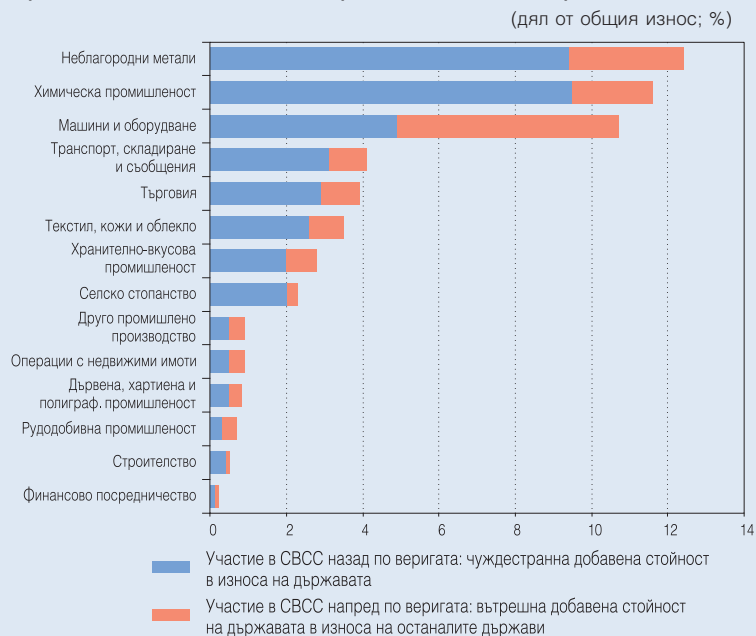
⁶ IMF (2013). "Multi-Country Report", IMF Country Report No. 13/263.

⁷ Van der Marel, E. (2015). "Positioning on the Global Value Chain Map: Where do you want to be?", ECIPE Occasional Paper No. 01/2015.

⁸ Тук и по-нататък да се разбира средна стойност за НСЧ.

⁹ Di Mauro, F., H. Plamper, R. Stehrer (2013). "Global Value Chains: A Case for Europe to Cheer up", Competency Policy Brief, ECB, с. 3.

Графика 3: Участие на България в СВСС по отрасли, 2011 г.

Източници: *OECD TiVA Database October 2015*, собствени изчисления.

за участие на България регистрира най-големи стойности за неблагородни метали, химически продукти и машини и оборудване. Въпреки че участието на България в тези сектори в СВСС се определя от дела на внесената чуждестранна добавена стойност в общия износ на страната, индикаторът показва увеличение на участието на България напред по веригата в сравнение с 2008 г. Това е доказателство, че България все повече се интегрира във веригите за създаване на стойност във високотехнологични сектори с по-голяма добавена стойност.

За определяне на начина, по който дадена страна е интегрирана в СВСС, както и на потенциалните ползи от участието ѝ, е необходимо да се изследва степента на фрагментираност на СВСС, в които страната участва. Индикаторът на ОИСР „дължина на СВСС“ показва броя на производствените етапи на веригите, в които дадена страна участва до достигане на продукт за крайно потребление. Индикаторът „дължина на СВСС“ може да бъде разделен на вътрешна част, при която междинните продукти за получаване на крайни продукти или услуги са местно производство, и външна част, при която междинните продукти са чуждестранно производство¹⁰. Индексът приема най-ниската си стойност, която е 1, когато не се използват междинни продукти за производството на крайни продукти и услуги или когато всички произведени стоки и услуги достигат директно до крайния потребител. Колкото по-висока е стойността на индекса, толкова по-голяма е фрагментираността на веригите за производство, в които държавата участва, като при повече от един производствен етап индексът регистрира стойности, по-големи от 1.

За България средната дължина на световните вериги за създаване на стойност, в които страната участва, е една от най-високите в референтната група, което е свързано с факта, че България има високо ниво на участие в СВСС, най-вече в сектори с високо ниво на фрагментираност на производството. Индикаторът показва, че както в България, така и в останалите държави от избраната референтна група междинните продукти, с които всяка от страните участва, са предимно местно производство (доминираща вътрешна част на СВСС). Същевременно България и НСЧ са страните с най-голяма външна част на СВСС, тъй като имат ограничена възможност самостоятелно да поддържат по-голям брой етапи в СВСС, за разлика от

в износа на останалите държави (все повече се увеличава участието на България по линия на добавената стойност, създадена в страната). Към 2011 г. България все още е с най-високо ниво на индекса за участие в СВСС в сравнение с останалите държави от избраната референтна група, което показва високата степен на интегрираност на България в СВСС.

Разбивката на индекса за участие по отрасли показва, че България участва в СВСС най-активно по линия на промишленото производство и най-вече като вносител на чуждестранни продукти за междинно потребление (участие назад по веригата). И по-конкретно, към 2011 г. индексът

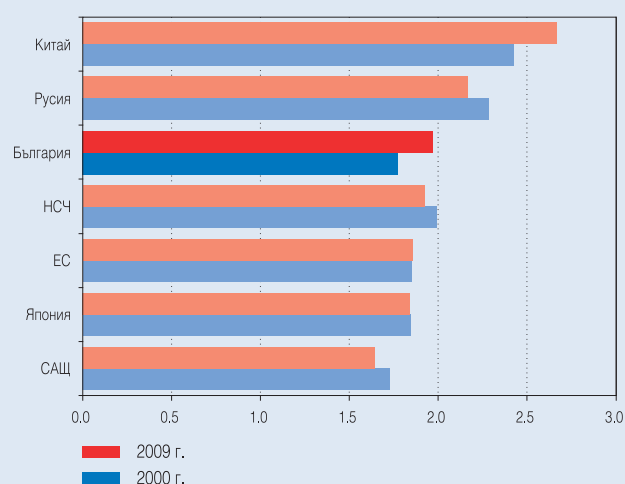
¹⁰ Fally, T. (2012). "Production Staging: Measurement and Facts", University of Colorado – Boulder, May.

големи икономики, като САЩ и Япония. Относителната важност на междинните продукти, чуждестранно производство, за участието на България в СВСС може да се обясни с по-голямото участие на страната в СВСС назад по веригата.

Индексът в графика 4 показва, че за България средната дължина (фрагментираност) на веригите, в които участва, се е увеличила за периода 2000–2009 г., за разлика от други икономики, като САЩ, Япония и ЕС. Това значително увеличение на индекса за България се дължи на нарастващата важност на сектора на промишленото производство за износа на страната, тъй като този сектор се характеризира с висока фрагментираност на производствените процеси.

В зависимост от това, дали една страна произвежда суровини, участващи в началото или в края на производствения процес, би могло да се определи нейното положение в СВСС. Това може да се установи с индекс, показващ отдалечеността от крайното търсене¹¹. Този индекс измерва колко етапа на производство остават, преди стоките и услугите да достигнат крайния си потребител, и е индикативен за специализацията по отношение на производството на отделните икономики. Страни, които са се специализирали в производството на суровини, се намират в началото на веригата и съответно имат по-високи стойности на индекса за отдалеченост от крайното търсене. Страните в крайната част на веригата се намират по-близо до крайните потребители и индексът им се характеризира с по-ниски стойности.

Графика 5: Разстояние до крайното търсене

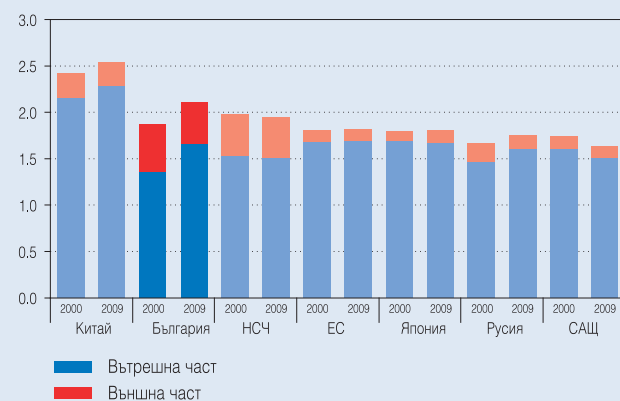

Източници: *OECD Global Value Chains Indicators database*, собствени изчисления.

Русия като основен износител на природни ресурси, които се използват в началото на производствените процеси.

Ниският дял на вътрешната добавена стойност в износа на страната в сравнение с чуждестранната добавена стойност, както и сравнително голямата отдалеченост от крайния потребител поставят въпроса, дали България успява да извлече достатъчно икономически ползи от

Графика 4: Средна дължина на СВСС

Източници: *OECD Global Value Chains Indicators database*, собствени изчисления.

Страните в крайната част на веригата се намират по-близо до крайните потребители и индексът им се характеризира с по-ниски стойности.

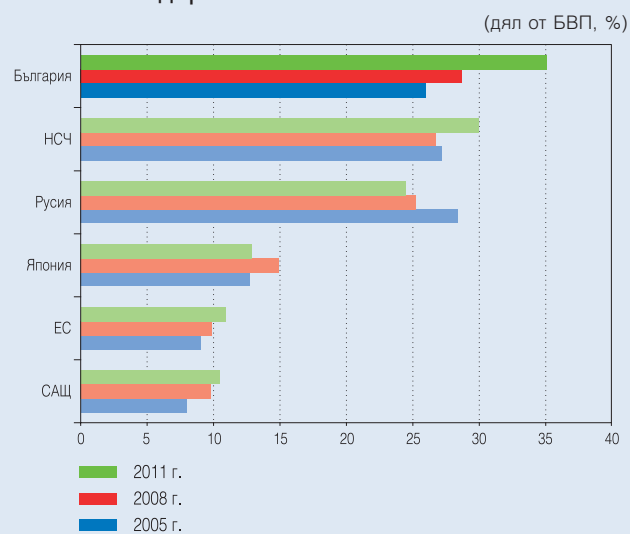
Индексът „разстояние до крайното търсене“ показва, че България има висока степен на отдалеченост от крайното потребление, подобно на НСЧ. Това е индикация, че България се е специализирала в по-голяма степен в производството на ресурси, използвани в началната част на световните вериги за създаване на стойност в сравнение с по-голямата част от референтната група. Единствените страни от референтната група, които имат по-висока стойност на индекса, са Китай и Русия. Това може да се обясни със специализацията на Китай в обработващи и монтажни дейности, както и с ролята на

¹¹ Antràs, P., D. Chor, T. Fally and R. Hillberry (2012). “Measuring the Upstreamness of Production and Trade Flows”, *American Economic Review*, Vol. 102, No. 3, с. 412–416; Fally, T. (2012). “Production Staging: Measurement and Facts”, University of Colorado – Boulder.

активното си участие в СВСС. Съпоставката на произведената вътрешна добавена стойност в износа с БВП на държавата предполага, че икономическите ползи за България би следвало да са по-големи, отколкото при другите страни от референтната група, тъй като за България това съотношение е най-високо (графика 6). Това може да се обясни с относителната важност на външната търговия за отделните държави – в България вътрешната добавена стойност в износа е сравнително малка, но обемът на износа на страната спрямо размера на икономиката е по-голям от този на останалите страни от референтната група. В резултат на това съотношението на вътрешната добавена стойност в износа към БВП е по-високо за България, независимо от по-ниското съотношение на вътрешната към чуждестранната добавена стойност в износа.

Същественото нарастване на съотношението на вътрешната добавена стойност в износа към БВП на България между 2005 г. и 2011 г. (графика 6) съвпада с периода на засилено участие на страната в СВСС и увеличаващ се обем на износа. Съответно може да се заключи, че увеличението на износа в резултат от по-активното участие на България в СВСС е стимулирало създаването на вътрешна добавена стойност, което от своя страна е повишило инвестициите и търсенето на работна ръка в страната.

Графика 6: Вътрешна добавена стойност в износа на държавата

Източници: *OECD TiVA Database October 2015*, НСИ, собствени изчисления.

ХУДОЖЕСТВЕННОТО ОФОРМЛЕНИЕ НА КОРИЦАТА Е РАЗРАБОТЕНО ВЪЗ ОСНОВА
НА СКУЛПТУРНАТА ГРУПА „ХЕРМЕС И ДЕМЕТРА“, ДЕЛО НА КИРИЛ ШИВАРОВ,
РАЗПОЛОЖЕНА НА ЮЖНАТА ФАСАДА НА СГРАДАТА НА БНБ